

THEOLOGIA SYSTEMATICA

Michael Welker*

Heidelberg

Globalizáció a teológiai tudományosság szemszögéből**

Globalisierung. In wissenschaftlich-theologischer Sicht.
Abstract

Rudolf Weth zum 70. Geburtstag gewidmet

Neuere kultur- und sozialwissenschaftliche Theorien der „Globalisierung“ bestimmen diese als eine immer stärkere Kompression und immer dichtere Vernetzung der Welt – politisch, wirtschaftlich, wissenschaftlich, kulturell. Aus der konkreten Perspektive wissenschaftlicher Theologie, die aktiv an solchen globalen Vernetzungsprozessen arbeitet, zeigt der Beitrag, wie illusionengesättigt die Vorstellung von einer Welt als „globalem Dorf“ mit entsprechenden Kommunikationsmöglichkeiten ist. Im Blick auf ökonomische Globalisierungsprozesse veranlassen Sichtweisen, die von diffusen Ängsten und naivem Optimismus beherrscht sind, zur Frage: Welche Wertsysteme regieren heute die Globalisierungsprozesse? Der Beitrag argumentiert in theologischer Wahrnehmung, dass wir in einem Wertekonflikt zwischen dem jüdisch-christlichen Ethos der Gerechtigkeit und des Schutzes der Schwachen und einem olympischen Ethos der Durchsetzung des Stärkeren leben. In dieser Spannung können wir durch den von Luther im Frühkapitalismus wirksam aktivierten Dual „Gott oder Mammon“ keine ausreichende Orientierung bieten. Der Beitrag plädiert für eine interdisziplinär und theologisch – auch biblisch-theologisch – gebildete Auseinandersetzung mit politisch-ökonomischen Prozessen und eine gemeindlich-zivilgesellschaftliche Unterstützung von verantwortlichem Enthüllungsjournalismus und Aktionen gezielter Konsumverweigerung.

* Michael Welker (Erlangen, 1947) a Heidelbergi Egyetem rendszeres teológiai tanára. 1991-ig Tübingenben és Münsterben oktatott. Több külföldi teológiai fakultáson is működött vendégtanárként. Két teológiai és egy filozófiai doktori címet szerzett, tiszteletbeli doktorrá pedig Debrecenben avatták (2004). Számos németországi egyházi testület tagja és a heidelbergi *Forschungszentrum Internationale und Interdisziplinäre Theologie* (FIIT) ügyvezető igazgatója. Mostanában a teológia és a természettudományok, illetve művelődéstudományok kapcsolatával, a krisztológia bibliai megalapozásának rekonstrukciójával és az interdiszciplináris kapcsolatok építésével foglalkozik, tanulmányozza az egyház szerepét a pluralista társadalomban. Szakterületén belül a teremtés teológiája, a pneumatológia, az antropológia, a törvény és az evangélium, valamint az eszkatológia kérdéskörét kutatja. Számos publikációja közül a neves teológusokat felsorakoztató kötetét említjük meg: *Theologische Profile. Schleiermacher – Barth – Bonhoeffer – Moltmann*. Chrison, Hamburg 2009.

** A tanulmány az *Evangelische Theologie* 68. évfolyamának 2008/5-ös számában jelent meg (365–382. old.). Köszönettel tartozunk Michael Welkernek, hogy engedélyezte tanulmánya fordításának közlését, Balogh Bélának pedig azért, hogy megszerezte a szerző jóváhagyását és lefordította az írást.

Kivonat

Az újabb kultúra- és társadalomtudományi elméletek úgy határozzák meg a „globalizációt”, mint ami a világ egyre erőteljesebb összesűrűsödését és behálózódását jelenti – politikai, gazdasági, tudományos és kulturális téren. Miközben a teológiai tudományosság tevékenyen részt vesz a behálózás globális folyamatában, e konkrét szemszögből vizsgálódó dolgozat arra mutat rá, hogy mennyi illúzió kapcsolódik ahhoz a látásmódhoz, amely „földgolyónyi falunak” tartja a világot, a neki éppen megfelelő kommunikációs lehetőségekkel. Ha arra tekintünk, hogy milyen sok félelem s ugyanakkor naív derűlátás uralja a gazdasági világyarmatosítás folyamatainak megítélését, akkor fel kell tenniünk a kérdést: Milyen értékrendszerek kormányozzák ma a globalizációs folyamatokat? A dolgozat teológiai észrevételekkel érvel amellett, hogy olyan érték-ellentétek feszültségében élünk, ahol az igazságosság és a gyengék védelmének zsidó-keresztyén ethosza kerül szembe az olympuszi ethosszal, amely az erősnek érvényesülését hirdeti. Ebben a feszültségben nem nyújthatunk elégséges eligazítást Luther „Mammon vagy Isten” dualizmusával, amely hatékonyan érvényesült a korai kapitalizmusban. A dolgozat interdiszciplináris és teológiai, s egyben biblia-teológiai fogantatású vitát kíván kezdeményezni a politikai-gazdasági folyamatokkal, és pedig úgy, hogy ígényt tart a tényfeltáró újságírás felelős támogatására, valamint a gyülekezetek és a civil társadalom olyan akcióira, amelyek a fogyasztás visszatartása mellett állnak ki.

Ez a szó, „globalizáció” és a hozzá kapcsolódó jelenségek és fejlemények nagyon vegyes érzelmeket váltanak ki manapság. Míg egyesek a gazdasági, politikai és kulturális fejlődés lehetőségeinek soha nem sejtett teljességével számolnak és üdvözlik a „globalizáció”-t, addig mások a beláthatatlan elbizonytalanodás és formabontás miatt féltik a maguk és embertársaik életviszonyait. Németországban és a német egyházi körökben inkább azt láthatjuk, hogy mostanság az aggodalmak és félelmek lettek uralkodóvá. Ezek mellett pedig előtérbe kerülnek a „globalizáció”-val kapcsolatos gazdasági-politikai kihívások. Vajon képesek lesznek-e kormányaink a gazdaság célszerű irányítására? Vajon hatástalanok lesznek-e a gazdaságpolitika klaszszikus eszközei? Fel kell-e áldozni a jóléti és szociális államot a globalizáció előretörése miatt? A gazdag országok esetében feltétlenül összekapcsolódik-e a globalizáció a megnövekedett és az egyre növekvő munkanélküliséggel? Ezeket a kérdéseket ma elmentmondásosan feszegetik. A politológusok és a gazdasági szakértők, de az egyházban megszólaló hangok is a pánikhangulat keltésétől óvnak.¹ Az EKD² ezt állapítja meg a *Gerechte Teilhabe. Befähigung zu Eigenverantwortung und solidarität*³ (Gütersloh 2006) című állásfoglalásában:

„Amikor az EU Közép- és Kelet-Európa felé bővült, Németországban különösen megerősödtek az aggodalmak [...] a munkaerő-piacon kiélesedő versenyhelyeztetel szemben. Ezeket a gondokat azonban aligha igazolják a megfigyelések és a gyakorlati fejlemények.” (39)

Az EKD Kammer für soziale Ordnung nevű irodája által kidolgozott szöveg attól óv, hogy „egymás ellen játsszák ki a szegénység enyhítéséért vívott világméretű, illetve

¹ Vö. R. Zoblhoffner gazdag anyagot közlő tanulmányával: Globalisierung der Wirtschaft und nationalstaatliche Anpassungsreaktionen. Theoretische Überlegungen. In: *Zeitschrift für internationale Beziehungen* 12, 1/2005, 41–75.

² Németországi Evangélikus Egyház (a fordító).

³ Igazságos részesedés. Az egyéni felelősség és szolidaritás képessége (a fordító).

a németországi szinterű küzdelmet. [...] Németország, amely igen nagymértékben függ az exporttól, egyaránt hasznot hajt az európai integrációból és a világszerte növekedő jólétéből, és nem is tudná kivonni magát a kieleződő globális versenyből.” Az állásfoglalás eképpen zárul:

„Németországban megalapozott indokkal hirdethetjük a bátorságot a gazdaság nemzetközi összefonódásaihoz kapcsolódó veszélyérzetekkel szemben. Vissza kell szorítani a populista dramatizálást. Hallható módon és félreérthetetlenül kell visszautasítani azt a benyomást, hogy amennyiben kibővül az európai integráció, a külkereskedelem és a fejlődő országokkal való együttműködés, Németországban hosszú távon és nagymértékben kerülnek veszélybe a munkahelyek.” (41)

Azonban miképpen szoríthatjuk vissza e „populista dramatizálás”-t, anélkül, hogy szemrehányásnak tennénk ki magunkat, hogy tudniillik „népszerűtlen csillapítási kísérleteink”-kel csupán elkendőzni akarjuk a pusztító fejleményeket, sőt időt akarunk nyerni ezek érdekében? Az itt következő fejtegetéseknél abból indulok ki, hogy a „globalizáció” szindrómája – akárcsak más, rendkívül összetett és szélsőséges fejlemény – azzal a tulajdonsággal bír, hogy világméretű és tehetetlen gondolathullámzást kelt, és nem csupán tehetetlenségre ítél, hanem ugyanakkor könnyen előidézheti a „mindenki mindenki ellen folytatott harc erkölcsi szegénység”-t is.⁴ Amennyiben el akarjuk kerülni ezeket a veszélyeket, feltétlenül szükséges, hogy világos rálátásunk legyen a globalizáció jelenségeire. A gazdaság, a politika, a jog, a szakszervezetek, a médiumok, a tudomány, a környezetvédelem vagy akár más szemszög alapján beszéljünk a globalizációról? Több szemléletmódot kapcsoljunk össze? Kövessünk egy bizonyos erkölcsi vonalat? Vagy például: mindenekelőtt azok a rokonszenvező és szolidarizáló érzelmek határoznak-e meg, amelyeket a mostani és még mindig igen nagyarányú németországi munkanélküliség vált ki? A globalizáció folyamatában mindenekelőtt a kizsákmányolás, a gyermekmunka, a rabszolgaság és az ökológiai brutalizmus új formái határoznak meg? Összekapcsolódik-e esetleg a kétféle látásmód, a németországi munkahelyek miatti aggodalom és a világszerte jelentkező ellenszenv a kizsákmányoló munkahelyekkel szemben, és ezek olyan erkölcsi felháborodás formájában nyilvánulnak meg, amelyet minden ember csak helyeselhet, s amely politikai-gazdasági szemlélet, de ugyanakkor német protekcionizmusként is megmutatkozhat? A következőkben úgy veszünk sorra néhányat e kérdések és a különféle szempontok közül, hogy eközben kritikus megfontolásainkkal el tudjuk hártani a „populista dramatizálás” és a „morális pánikkeltés” vádját.

Ahhoz, hogy irányvonalunk legyen a „globalizáció” iránt tanúsított tiszta és tisztázatlan lelkesedés világméretű zajában, illetve a „globalizáció” miatt felébredt tiszta és tisztázatlan aggodalmak vagy pedig félelmek között, az itt következő megfontolásokkal olyan „tudományos-teológiai” szempontot dolgozunk ki a globalizáció vizsgálata céljából, amely figyelembe vesz más nézőpontokat is. Ez a látásmód nem leegyszerűsített és nem azonos az „egyházat vezérlő szempontok”-kal vagy pedig a „vallásilag és erkölcsileg kidolgozott megfigyelési módok”-kal, viszont az iránykeresés és a tájékozódás terén mégis alkalmas arra, hogy kölcsönös hatású indítékokat nyújtson a gondok megoldásáért fáradó egyháznak, tudománynak és civil társadalomnak. Amennyiben olyan tájékozódási javaslatokat és cselekvési módozatokat kívánunk kidolgozni, amelyek meghallgatásra és

⁴ Barth, Karl: *Kirchliche Dogmatik* IV/1, 501.

támogatásra találnak a politika, a jog, az oktatás, sőt még a médiumok területén is, akkor a távlatok és az együttműködési lehetőségek együttes megragadására van szükségünk. Éppen a különféle nézőpontok egyeztetése révén dolgozhatók ki olyan világos, összehangolt, a valósághoz kétség nélkül kapcsolódó szemléletbeli perspektívák, amelyekkel aztán meggyőzően érvelhetünk.

I. Az akadémiai és civil társadalmi látásszinten megvalósuló globalizáció: a világ összesűrűsödése és sűrű behálózása

A globalizáció jelenségeinek általános tudományos irodalmából különösen két diagnózis kerül előtérbe. Olyan diagnózisokról van szó, amelyek arra serkentenek, hogy a globalizációt kísérő jelenség-összefüggésekre teológiai tudományosság szemszögéből találjunk rálátást. Sőt: e két látélet megköveteli a keresést. Az első diagnózis szerint a globalizációban a „világ összesűrűsödése” válik szembeűnővé a médiák hatása révén. A sűrűsödést a nyelv, az írás, a nyomtatás, az elektronikus kommunikáció, a rádió, a televízió, az internet mozdítják elő, akárcsak a nagy hatótávolságú szárazföldi, vízi és légi közlekedés is. Ezek ugyanis mintha összegyömösöznék a világot. Együttes hatásuk nyomán egyre kisebb lesz a világ: csökken az emberek közötti távolság és idegenkedés, és életsorok, piacok, képzési rendszerek, kultúrák, világnézetek és vallások közelednek egymáshoz. Vannak, akik azt állítják, hogy a globalizációs folyamat elvileg egyidős az emberi kultúra fejlődésével, s így a globalizáció első megnyilvánulásai a vadászó életmód, a nomád kultúrák és a korai népvándorlások korszakáig vezethetők vissza.⁵ Mások az írást, nyomtatást és a nemzetközi képzérendszereket tekintik a globalizáció legfontosabb hajtóerejének; és vannak olyanok is, akik a modern gazdaságot és a világkereskedelmet teszik felelőssé érte.

Teljes azonban az egyetértés abban a tekintetben, hogy a globalizáció nagymérvű felgyorsulását éppen a bámulatos gyorsasággal fejlődő interaktív elektronikus kommunikáció és nagy távolságokat leküzdő szállítás, illetve közlekedés hozta magával. Gazdaság, média, politika, jog és képzés: a hatalmak és az erők egész „szindrómája” működik közre az óriási változások sokaságában, s eközben civilizációk közötti ütközések, s ugyanakkor eddig nem sejtett találkozási és kapcsolattartási lehetőségek szabadulnak fel.⁶ A globalizáció tehát az emberek és kultúrák közötti kapcsolatok és kölcsönhatások egyre sűrűbben szövődő hálózatának fejlődése. Ebben a folyamatban hangsúlyosan jelentkeznek a kultúrák, a politikai-gazdasági érdekek, a jogi és értékrendszerek közötti feszültségek, ellentétek és ütközések.⁷ Illetve: lehetségessé válik a „Globális rendszer” és a „Világtársadalom” folyamatainak méltatása, vagy legalábbis alaposabb megfigyelése.⁸

E folyamatban azonban semmi esetre sem szabad figyelmen kívül hagyni a vallást, és semmi esetre sem vonatkoztathatunk el azoktól a vallásoktól, amelyek a missziói kisu-

⁵ Steger, M. B.: *Globalisation: A Very Short History*. Oxford 2003.

⁶ E tekintetben sokat tanultam a chicagói kollégámmal, William Schweikerrel való együttműködésből; ld. Schweiker, William: *Theological Ethics and Global Dynamics*. Oxford 2005; Tomlinson, J.: *Globalisation and Culture*. Chicago 1999.

⁷ Kiemelkedő példa: Huntington, S. P.: *Clashes of Civilizations and the Remaking of the World Order*. New York 1998; Barber, B. R.: *Jihad vs McWorld*. New York 1995.

⁸ Appadurai, A.: *Modernity at Large: Cultural Dimensions of Globalization*. Minnesota 1996; valamint már 1971-ben: Luhmann, N.: *Die Weltgesellschaft*. In: *Soziologische Aufklärung 2. Aufsätze zur Theorie der Gesellschaft*. Opladen 1975, 51–71.

gárgázás módját keresik és pozitívan nyilatkoznak „ökumené”-ről.⁹ Ezek a vallások kétséget kizáróan igen érdekeltek abban, hogy „összesűrűsödjenek”, illetve behálózódjenek a világ, és ehhez tevékenyen hozzá is járulnak. Sok rendben elhangzott már, hogy éppen azok a keresztyén egyházak siránkoznak „a világ McDonalDOSodása” miatt és bírálják ezt a jelenséget, amelyek örvendetesnek tartják ugyanakkor, hogy rítusaikkal, interakciós formáikkal lehetnek jelen más országokban, ahol elfogadottságot élvezhetnek. “First came the churches, then came the schools, then came the lawyers, then came the rules!” – a Gruppe U2 így énekl meg a „világot behálózó utak és vezetékek” jelenségét. A keresztyénség és ennek teológiai, illetve vallásos beállítottsága, és e beállítottság társadalmi-kulturális hatásai igen nagymértékben részei a globalizációs folyamatoknak. Ha tehát ilyen vonatkozásban alkotunk képet a keresztyénség alapvető megnyilvánulásai és gyakorlatai felől, akkor úgy kell tekintenünk a keresztyénségre is, mint amely kétség nélkül jelen van a globalizáció lényeges lelki hajtóerői között. Mi céltudatosan akarjuk olyannak látni az egyházat, mint ami az Ige és a Lélek által teremtett „Krisztus teste”, legyen az a helyi gyülekezetet vagy pedig a minden időkre és az egész világra kiterjedő ökumenikus léptékű eklézsia. Ugyanakkor az is meggondolandó, hogy a helyesen felfogott ökumenizálás még a globalizációnál is messzebb megy, hiszen ez nem csupán térben is látja a világot, hanem a történelmi időben, és egyaránt keresi az elképzelt, vagy pedig emlékezetben tartott közelséget, illetve a lelki és szellemi kapcsolatot a távoli múlt embereivel és kultúráival. Nyilvánvaló tehát, hogy a keresztyén egyház ökumenikus irányultsága magában foglalja a természetes világ összesűrűsödésének és behálózódásának folyamatait, amelyeket a „globalizáció” kifejezéssel illetünk.

II. Globalizáció a teológiai tudományosságban: konkrét tapasztalatok és a naiv globális szemléletmód elvesztése

Ha abból a munkahipotézisből indulunk ki, hogy a „globalizáció a világ összesűrűsödése és erőteljes, egyre gyorsuló behálózódása”, akkor olyan vonatkozásban kell megvizsgálnunk a keresztyén missziót, az ökumenikus mozgalmat, sőt még az akadémiai teológiát is, hogy ezek milyen mértékben mutatnak globalizációs jelenségeket; illetve, hogy miként járulnak hozzá a globalizációs folyamathoz a maguk módján. Ha tapasztalható összefüggéseket kritikailag vizsgáljuk, hasznos megfigyeléseket tehetünk, mert így tesszük láthatóvá az általános látásmód vakfoltjait és gondolatmenetének hibáit.

Első pillantásra az fog feltűnni, hogy a német teológiai tudományosság részlegei – különösen pedig a Heidelbergi Egyetem – nem csupán közvetetten, hanem tudatos tervezéssel és teljes megvalósulást eredményező cselekvéssel vesz részt a globalizáció folyamatában. *Forschungszentrum Internationale und Interdisziplinäre Theologie* névvel hoztuk létre azt a kutatóközpontot, amelynek tizenegy műhelye különféle projekteken dolgozik, s e műhelyek többsége elképzelhetetlen volna nemzetközi együttműködés és hálózat nélkül. Az *Emberi méltóság* projektnek Európa-szerte vannak munkásai, akárcsak a *Diakóniai tudományok és a gerontológia* tudományos munkatervnek. Izraeli és törökországi helyszínekhez kötődnek az ó- és újszövetségi tudományt művelő kollégák átadási munkálatai, akik együttműködnek e két ország kutatóintézeteivel, s akik együtt munkálkodnak az Amerikai Egyesült Államok és Közép-Európa kutatóival is. Az *Antropológia és etika* tematikájú projektek munkatársait a világ minden részéről toborozták. A heidelbergi Zsidó Tanul-

⁹ Vö. Stackhouse, M. (ed.): *God and Globalization*. Vol. 1–2. Harrisburg 2000. skk.

mányok egyetem rendszeres kapcsolatokat ápol Izráellel és az Egyesült Államokkal. Én magam is elindítottam különféle többéves, nemzetközi és interdiszciplináris projekteket, és ezekben több mint húsz országból toborzott munkatársak vesznek részt. A világ minden tájáról szoktunk meghívni olyan kutatással foglalkozó személyiségeket, akikről úgy véljük, hogy a figyelem középpontjában állnak, munkásságuk pedig útmutató. Velük éveken keresztül dolgozunk együtt. Ezek az együttműködési folyamatok hozzájárulnak ahhoz is, hogy a megszerzett ismeretek széles egyházi és akadémiai rétegekhez juthassanak el szerte e világon. Más egyetemek és doktorandusz-körök pedig olyan kérdéskörökkel foglalkoznak, amelyeket a szakemberek a nálunk szervezett interdiszciplináris és nemzetközi együttműködési kutatási tervek keretében dolgoznak. Az interdiszciplináris és nemzetközi együttműködés által nem csupán tartalmi ismereteket nyerünk, hanem új közvetítési és kommunikációs lehetőségeket is feltárunk. Így tehát a teológiai tudományosság látószögéből, interdiszciplináris, illetve nemzetközi kitekintéssel és céltudatosan erősítjük a globalizáció fejleményeit. Ezt pedig nemcsak a kutatás területén valósul meg, hanem az utánpótlás nevelésében is.

John Templeton, az amerikai tőzsde lángelméjét – attól eltérően, amit a sajtóban olvashatunk róla (*Zeit*) – őszintén érdekelte a teológia és a természettudomány együttműködése, illetve a társadalmi cselekvés és a spiritualitás lehetséges fejlődésének, emberi forrásainak és lehetőségeinek kutatása. Az általa létesített John Templeton-Alapítvány támogatásával teremtettek meg egy tudósutánpótlást elismerő kutatói díjat. Ezt minden évben tizenkét kiemelkedő, az *Isten – spiritualitás* témában megírt doktori dolgozat elismeréseképpen osztják ki. A dolgozatokat pedig az öt kontinens területéről választják ki. A dolgozat elbírálását a világ 19 országának 25 szaktekintélye végzi. Az első 12 díj gazdája 7 nő és 5 férfi volt 9 országból. Ez igazán meglepő, az pedig méginkább, hogy az első év kitüntetettjei között romániai és horvátországi díjazott is volt. Tevékenységünk elemeinek mintegy záróköve a *Global Network of Research Center for Theology, Religious and Christian Studies*,¹⁰ amelynek kiépítésén 2006 óta fáradozunk. Ennek keretében legalább egy-két féléves tapasztalatcserét, valamint hétvégi, angol nyelvű összevont kutatási szemináriumot szeretnénk felkínálni az egész világból toborzott doktoranduszok számára. A hálózatba eddig a világ 22 egyeteme kapcsolódott be nagy lelkesedéssel, és a következő hónapokban¹¹ további 6–8 fog csatlakozni hozzánk. Hát nem a globalizáció fényes példái ezek, és pedig abban az értelemben, hogy *a világ egyre szorosabban nő össze, a behálózódás pedig egyre sűrűbb és gyorsabb?*

Ha közelebbről megvizsgáljuk a globálisan kiírt kutatási díjjal kitüntetett személyeket, már első látásra kitűnik, hogy mennyire keskeny sávra szűkülnek le a globális folyamatok. Örvendetes ugyan, hogy a 15 országból érkezett pályázatok közül 9 maradt versenyben. Ennek éppúgy örvendünk, mint a női díjazottak magas számának. Azonban az igen költséges nemzetközi véleményezés próbáját kiálló 12 befejezett dolgozat közül 5 érkezett Németországból – ezekből 4 Heidelbergből –, 2 Angliából, 2 Skóciából, 1 Svájcban, 1 az Amerikai Egyesült Államokból és 1 Ausztráliából. Ez az arány bizonyosan eltolódhat és el is fog tolni a következő években. Úgy vélem, hogy mindenekelőtt az Amerikai Egyesült Államok-beli promoteálások irányába. A teológia, a vallástudományok és a rokondiszciplinák területén világosan felismerhető, hogy nagy súllyal bíró kutatási hatalmak körvonalazódnak, és ezt világszerte megfigyelhetjük más

¹⁰ Vallás- és Keresztyén Tanulmányi Központok Világhálózata (a fordító).

¹¹ Tudniillik 2007 folyamán. (A szerkesztő megjegyzése.)

vonatkozásban is. Ma Németország, Anglia, Skócia, az Amerikai Egyesült Államok, Skandinávia egy része adja a tudományos munkát uraló oktatási központokat, speciális diszciplínákban pedig Jeruzsálem és Róma, és ezek mérvadóak az *Isten – spiritualitás* témakörben.

Globális kutatási hálózatunknak az a fő törekvése, hogy világviszonylatban nyisson, illetve hozzáférhetővé biztosítson. Ez nem csupán azt teszi lehetővé, hogy a doktoranduszok másik országokban élhessenek öt vagy ennél több éven át, annak nyelvét elsajátítsák, majd pedig alapos munkával kidolgozzák értekezésüket. E klasszikus oktatási forma mellett annak megvalósítására is törekszünk, hogy fiatal tudósokat más egyetemekre járathassunk egy-két félévnyi időre. Ennek az is a célja, hogy találkozzanak más, szintén fiatal tudóssal, beszélgető körökbe bekapcsolódva tanulhassanak, és mint olyanok, aki kívülről érkeznek, gazdagítsák az illető egyetemet. Előkészítésként két-két angol nyelvű képzést kínálunk fel számukra félévenként, hogy a programunkba bekapcsolódó egyetemek „kapcsolóhelyek”-ké váljanak. Globális hálózatunkkal nemcsak a doktoranduszok cseréjét javítjuk, hanem a tanárok együttműködését is a doktoranduszokkal és tudósutánpótlással való párbeszéd terén. Ösztönzésül kívülálló kollégák bevonásával is szerveztünk rendezvényeket projektenként, egy-két hétvégére. Ebbe a folyamatba olyan egyetemeket is kívánunk bekapcsolni, amelyek – politikai értelemben téves elnevezéssel – „teológiailag magasabb szintű fejlődő országokban” működnek. Azokra a teológiailag fejlődő országokra gondolunk, amelyekben megkezdődött az áttörés, és teológiai tudományosságuk tekintetében pedig azt állapíthatjuk meg, hogy az az életképesség útját járja, például mindenekelőtt Kína esetében. Elismert amerikai egyetemek, illetve európai társaik, mint például Heidelberg, Tübingen, Zürich, Koppenhága, Oslo, Amszterdam, Helsinki, továbbá Dél-Afrikában Stellenbosch, Dél-Amerikában Sao Leopoldo stb. – már-már globális rajongásba esnek! Csakhogy figyelem! Ez is „oligarchikus” vállalkozás: globális hálózatunkba nem vonhatjuk be azokat az országokat, amelyekben – megítélésünk alapján – még nem működik teljesítményképes teológiai kutatás, még akkor sem, ha közben befogadjuk az onnan érkező doktoranduszokat. Tehát nem jöhetnek szóba azok az egyetemek, ahol nem zajlik olyan számottevő kutatási tevékenység, amely a világ minden szögletéből vonzza a doktoranduszokat. Amennyiben felvennénk a világ 200 vagy 300, különféle kaliberű egyetemét, ezt a hálózatot akár le is írhatnánk. Kezelhetetlenné válna. Mindezenekelőtt teljesen lehetetlenné válna a minőség ellenőrzése. A munkatársak nem bocsátkozhatnak a „tudományos turizmus” gyakorlásába, mert így összeomlana az egész építmény.

Emiatt nagy hangsúlyt kell fektetnünk a minőség ellenőrzésére. El kell követnünk azt az igazságtalanságot is, hogy felvesszük a pekingi és a hongkongi egyetemet, és pedig azal a megalapozott reménységgel, hogy a következő években majd felfejlődnek és doktoranduszokat vonzanak. Más egyetemeket, ahol esetleg egy-két kiemelkedően motivált munkatárs dolgozik és szívesen venne részt globális kutatási hálózatunk munkájában, nem vehetünk fel, mivel nem felelnek meg a német, angol, skót és amerikai kutatási szintnek, és nem is mutatják a változás határozott jeleit ez irányba. Egyrészt tehát „igen” a globalizációra. De lehet-e a globalizáció mindenki kommunikációja mindenkivel? Ez nagy tévedés. A globalizációs folyamatban tehát elkerülhetetlen a kizárólagosság, figyelembe véve, hogy biztosítanunk kell a tudományos minőséget, ezáltal pedig szavatolni akarjuk a kevés idővel és szűk anyagi háttérrel rendelkező kollégák részvételét, valamint a doktoranduszok közötti komoly tudományos versenyt. Ez a példa világosan mutatja,

mekkora fontossággal bír az, hogy mire irányítjuk figyelmünket. Ha felületesen vizsgáljuk a dolgokat, úgy tűnik, hogy projektjeink a globalizációs folyamat részeként járulnak hozzá „a teológiai világ” kialakulásához. Ha azonban reálisan szemléljük a dolgokat, akkor ez a globalizációs folyamat szelektív és oligarchikus jellegű.

Ámde ellenetesként ezt kérdezhetnénk: vajon nem kellene-e feltartóztatnunk ezt a tudományos-elitista brutalizmust és éppen a szegényebb országok gyenge intézeteit bekapcsolnunk a projektekbe? Hosszú távon bizonyára lehetségessé válhat egy ilyen program; de a folyamat jelenlegi szakaszában ez az akadémiai globalizációt torpedózná meg. Most, az első lépések megtételénél viszonylag mereven kell ragaszkodnunk a tudomány klasszikus értékelésének módjához. Ez azonban nem zárja ki annak lehetőségét, hogy a kezdet után, esetleg kevéssel ezt követően más világtájak egyetemei futtaszanak egyéb projekteket, amelyek e mostani, 2008-as teológiai hálózatunkhoz képest talán hatékonyabbak és mindenekelőtt jobbat képesek nyújtani „Isten országa építésének” ügyében. Ha abból indulunk ki, hogy melyek a jelenlegi lehetőségeink, illetve, hogy milyen eredményeink vannak kilátásban, akkor Európában aligha cselekedhetünk másképpen. Ha azt akarjuk, világszerte legyenek kollegáink az együttműködéshez, és tudatosan törekszünk arra, hogy felnőjön tudósok újabb generációja, akkor nekünk az uralkodó tudományművelés logikájához kell tartanunk magunkat. A princetoni Center of Theological Inquiry csaknem velünk egyidejűleg hozta létre a globális *Network for Public Theology*, hogy felkarolja a teológia nyilvános művelését. Ez kifejezetten a teológiai munka politikai és szociáletikai összetevőit helyezi a középpontba. Ez pedig azt jelenti, hogy enyhén eltolódik azoknak az országoknak és egyetemeknek színskálája, amelyből kiválogatja a vele együttműködő partnereket.

A felsorolt konkrét példák figyelembe vételével kifejleszthetünk és ki is kell fejlesztenünk egy egészséges tartózkodást a globalizáció általános képével szemben. A világ összesűrűsödéséről és behálózódásáról szóló beszéd azokból az egyéni és közösségi interakciós elképzelésekből indul ki, amelyek csak kevés területen ültethetők át a valóságba. A „global village” kép, azaz a világról mint faluról alkotott kép, amelyben mindenki harmonikusan kommunikál mindenkivel, esetleg eszkatológiailag lehet értelmes kép, csak-hogy ez teljes melléfogás, mivel megvalósíthatatlan a mostani lehetőségek és viszonyok között. Ha nem volna a vízumkényszer, bizonyára sok német teológus juthatna el már holnap vagy holnapután Vietnamba, Burmába vagy Angolába. Azonban holnapután ki tudna Berlinbe vagy Düsseldorfba jönni Vietnamból, Burmából vagy Angolából, még ha akarná is! Nyilvánvaló, hogy az akadémiai vagy egyházi megbízást betöltő német teológusok többsége képes lenne elsajátítani azokat a nyelvi, egyházi-teológiai és tudományos kompetenciákat, amelyeknek birtokában bekapcsolódhatnak a távoli vidékek keresztyén egyházainak, illetve egyházi képzőintézeteinek fejlesztési és felzárkóztatási folyamataiba, és nem csupán csak spontán módon vagy pedig többé-kevésbé értelmetlen, esetlen turisztikai kísérletezések végett utaznának oda. Csakhogy kik lennének azok, akik fel is vállalnák ezt e teológusok tágabb környezetéből? Igen-igen illuzórikus az az elképzelés, hogy minden ember képes a globális kommunikációra. Az ilyen józan felismeréseknek azonban nem kell lefokozniuk azokat a „globalizáló” kezdeményezéseket, amelyeket hátróztottan védelmezünk saját, akadémiai és egyházi-ökumenikus kitekintésű teológiánk területén. Hálával kell tudomásul vennünk a médiumok lehetőségeit, amelyek révén ma folyamatosan figyelhetjük a világ távoli csücskeinek eseményeit is, és így a lakosság szélesebb rétegeihez is eljuthatnak (szelektív) megfigyeléseink. Nem szabad azonban felcserélnünk a (szelektíven igényes) kommunikációs lehetőségeket az általános kommuniká-

ciós lehetőségekkel; s amikor „globalizáció”-ról beszélünk, illetve a fejlődés fényes és árnyas oldalait elemezzük, azt sem tehetjük meg, hogy csak az ökumenikus, a médiában és a politikában fennálló kommunikációs folyamatokat tartsuk szem előtt.

III. Globalizáció a politikában és a gazdaságban: a megfigyelők és szószólók számbavétele

Heidelbergben három évvel ezelőtt¹² jött létre a *Heidelberg Center for American Studies*. Olyan kutatási létesítmény ez, amelynek működését kétharmad részben privát adományok biztosítják, s ez nem csupán a németek és észak-amerikaiak közötti megértést szolgálja, hanem ugyanakkor sokféleképpen támogatja a nemzetközi és interdiszciplináris együttműködést. E heidelbergi tanulmányi központ 2006. október 5–7. napjaira szervezte a *State and Market in a Globalized World: Transatlantic Perspectives* témájú nemzetközi tanácskozást. A tanácskozás mindenekelőtt az AEÁ és Németország között fennálló kontrasztokra kívánt rávilágítani, viszont összességében inkább a gazdasági és politikai folyamatok úgynevezett globalizációs fejleményeire, globalizációs hatásaira fordított nagyobb figyelmet. A meghívott és kiválóan felkészült, nemzetközi hírű tudósok előadásai igen sok és hasznos felismerést tettek terítékre.

Peter Lindert, az University of California-Davis kiváló közgazdász professzora beható elemzéssel állt elő: Európa úgynevezett szociális és jóléti államairól értekezett, és azokat az állításokat cáfolta meg, amelyek szerint a szociális és jóléti államok összeférhetetlenek a globalizációs folyamatok eredményes gazdasági fejlődésével. Több példával szemléltette, hogy a gazdaság terén elért eredmények, a társadalmi igazság és a kisebbségvédelem sikeresen megvalósulhatnak a gyakorlatban. Bernard Abelshausen bielefeldi gazdaságtörténész a németországi tömeges munkanélküliséget vizsgálta előadásában: *The Advent of Mass-Unemployment in Germany*. Kétségét fejezte ki abban a tekintetben, hogy a magas munkanélküliség szükségszerűen a globalizáció hatásának tudható be. A német helyzetre tekintve határozottan tagadta a tétel érvényességét, és gazdaságtörténeti szempontból vizsgálva a kérdést arra hívta fel a figyelmet, hogy a rendkívül magas németországi munkanélküliség az „atyák bűné”-nek gyümölcse, mégpedig az 1950-es, 1960-as évek vendégmunkás-politikájáé. Rámutatott, hogy a német szakmunkások annak idején nagy erővel ragaszkodtak ahhoz, hogy csakis „tanulatlan munkások” jöjjenek Németországba, és a szakszervezetekre hárították az idegenek érdekképviselését. Teltek az évek és a szakszervezetek politikájának köszönhetően a tanulatlan munkások és a szakmunkások egyre közelebb kerültek egymáshoz rangban és fizetésben is, és pedig olyannyira, hogy az egykor igen szembeötlő különbség eltörpült a nyilvánosság tekintete előtt is. A tanulatlan munkások sokasága és ezeknek utódai a képzéspolitikai és integrációspolitikai mulasztások miatt szakadtak le ténylegesen az általános fejlődéshez képest, mivelhogy számottevő és tartós munkanélküliségi gondot teremtettek. Az egykori német szövetségi államokban jelentkezett munkanélküliséget mintegy 60% arányban lehet erre a problematikára visszavezetni.

E számok minden bizonnyal ellenőrzésre szorulnak. Ezen elhibázott nyugat-németországi menedzsment-gondra tevődik az elhibázott kelet-németországi menedzsmentgond, amint erre világosan rámutatott az EKD emlékeztető irata, a *Gerechte Teilhabe*.

¹² Tudniillik 2003-ban. (A szerkesztő megjegyzése.)

„A munkanélküliség aránya még mindig mintegy kétszer olyan magas az új szövetségi államokban, mint a régiekben. Ez főleg az idősebb munkavállalókat érinti, férfiakat és nőket, akik más régiókban sem kapnak munkát.”

Az emlékeztető abban látja ennek egyik okát, hogy

„[...] a régi Kelet-német ipar, amely az amúgy is korlátozott versenyképességű volt, jószerével eltűnt. Termékkivitele Kelet-Európa felé is megszűnt, az újonnan előállt szolgáltató tevékenységek pedig lényegében a Nyugat-Németországból származó pénzügyletek révén működtek” (38).

Nyers és világos az üzenetben: az összességében messzemenően versenyképtelen gazdaság összeomlott, az ehhez alkalmazkodott s időközben korosabbá lett munkavállalóknak pedig aligha van esélyük arra, hogy újra integrálódhassanak a hagyományos munkaerőpiacon.

Mindkét tényezőt átgondolt módon kell összefüggésbe hozni a gazdasági globalizáció kihívásaival, mivel ezeket hiányosan vették figyelembe az újabb *Képzés és részesedés* elnevezésű képzéspolitikai programcsomagban.¹³ A politikai tervezés és irányítás költséges elemzése annak az elfogadott nézetnek igazolását szolgálják, hogy a németországi magas munkanélküliség a globalizáció következménye, és azzal érvelnek, hogy minden egyes olyan munkahely, amelyet egy alulbérezett országban létesítenek, a németországi munkahelyek megszűnését vonja maga után.

A Heidelberg Center for American Studies tanácskozásának csúcspontja ifj. William M. Timken, az Amerikai Egyesült Államok németországi nagykövetének előadása volt, amelyet estére időzített: *Globalization: How Germans and Americans Can Help Shape Global Systems*. Timken nagykövet igencsak lenyűgöző pályafutást tud magáénak. A Stanford és a Harvard egyetemen folytatott gazdaságtudományi tanulmányokat, 1975 és 2003 között pedig a nemzetközi szinten előjáró, a csapágycsapatokat és nemesacélt előállító Timken Company gyár igazgatója lett. Számos részvénytársaság felügyelői bizottságának volt tagja és hosszú ideig elnökölt a National Association of Manufactures élén. Sokféle kitüntetésben részesítették, legmagasabb ezek közül a franciaországi elismerés, az *Ordre national de la Légion d'Honneur* lovag-fokozata. A hozzáértők azt vélték felfedezni Timken előadásában, hogy már elhangzott, de más címmel és egy másik alkalommal. Arról számolt be, hogy az általa vezetett családi vállalkozás milyen jelentős eredményeket ért el a globalizációs folyamatokban. A hallgatóság előtt olyan, hallhatatlanul eredményes vállalatról adott tájékoztatást, amely évente 4 milliárd dolláros forgalmat teljesít, s mindezt azzal az üzenettel kapcsolta egybe, hogy világunk lényeges gondjait egy olyan globalizációs szervezet volna képes kézben tartani, amely az ő családi vállalkozásának mintáját követné.

Timken előadása után csak kevés kérdés hangzott el, pl. az, hogy miként reagál a konzern a képzés kihívásaira. A nagykövet erre azt felelte, hogy a vállalat összes jótékonyági szolgáltatója a vállalat munkatársainak továbbképzését támogatja. Az egész előadás a manchesteri stílusú, hímezetlen kapitalizmus parádéjának volt élő példája, vagyis annak, amit Marx és Engels írtak le korai munkáikban. Heidelberg legkonzervatívabb jogtudósai is fejcsóválva jegyezték meg az előadás után, hogy a nemzetközi és

¹³ Welker, M.: Bildung und Teilhabe. In: Fetzer, A. – Schmidt, H. (Hg.): *Bildung – Teilhabe – Gerechtigkeiten*. Heidelberg 2008.

globális gondokat egyszerűen lehetetlenség feldolgozni mikrogazdasági eszközökkel. Az előadás elképesztően naivnak hatott.

Timken központi tétele így hangzott: a teljes globalizáció a fogyasztókra tekint, vagyis ehhez a megfontoláshoz igazodik: “We want more for less!” (Többet akarunk, kevesebb pénzért!). A globalizációs folyamat e mikrogazdasági tekintetét komolyan kell vennünk. E maxima annyira nyilvánvaló horderővel bír, hogy az ilyen fogyasztás-irányultságú, családi vállalkozást a legmagasabb besorolás illeti a világpiacon. Kérdezhetjük: milyen mértékben ragad meg ez bennünket is, és mennyiben befolyásolja gondolkodásunkat, fogyasztói viselkedésünket? Egyetemessé tehető-e a Timkennek ez a maximája, amelyet – a nagy vállalkozói múlttal fellépő amerikai nagykövettől eltérően – mi még nem ismertünk fel az akadémiai és egyházi teológia szintjén, illetve nem úgy tekintettük rá, mint amelyet politikai és globálpolitikai irányelveként lehetne alkalmazni?

We want more for less! Karácsony előtt nem sokkal beléptem egy bostoni Dollar-Tree üzletbe, ahol minden cikknek egy dollár az ára, vagyis e szöveg nyomdába küldésekor mintegy 64 euró-centbe kerül. Egy dollárért szerezhettem be egy összecukható ernyőt a váratlanul lezúduló eső ellen. A pénztár közelében fából összerakott és mohával kibélelt karácsonyi jászolbölcsők sorakoztak, hat, sebtében kiszínezett porcelán figurával: jászolbölcső egy dollárért. Magamban ezt kérdeztem: vajon melyik kínai börtönben vagy a világ más nyomortáborában készíthették ezeket a karácsonyi jászlakat, és vajon milyen környezeti ára lehetett a porcelán figuráknak, a faanyagnak, a mohának, a szállításnak? A jászolbölcső árában ezeknek a költségeknek is benne kellene lenniük. You want more for less! Ebben a játékbölcső és minden bizonytalanság az összecukható esernyő is azt példázza, hogy a fenti maximát nem lehet megvalósítani rab-szolgatartás és ökológiai brutalizmus nélkül. A karácsonyi jászol példája az elevenembe vágott. Többé nem fogok ilyen boltba lépni. És mert a gazdasági globalizációs folyamatban éppen a kevésbé feltűnő esetek jelentkeznek időközben garmadával, s a médiák éppen ezekről beszélnek rendszeresen, sok ember érzéketlenül viszonyul hozzájuk. Némely vásárló megvágatja mindazt, amit a szabad kereskedelemről kíván beszerezni, és amennyiben tudomást szereznek erről, elkerülik az olyan termékek vásárlását, amelyeket emberek megalázásával vagy a környezetet károsításával állítottak elő. Eddig sajnos nem sikerült olyan hatékony akciókat szervezni, mint amilyen annak idején a „Ne vásároljatok gyümölcsöt az apartheidtől” összefogás volt, s amely az ilyen áron felkínált termékek fogyasztásának megtagadását eredményezte volna.

We want more for less! Csupán 2007-ben világosodott meg előttem egy környezetbarát üzletlánc lapjában megjelent cikk révén, hogy a németországi sírkövek 80%-a Indiából származik, hogy sok indiai kőfejtőben gyermekeket dolgoztattak, és hogy ez állítólag ma is folyik: *Gyermekkéz készítette sírkövek. Gyermekek robotolnak indiai kőfejtőkben nyomorúságos körülmények között, hogy német sírköveket, asztallapokat és kerti járólapokat termeljenek ki. Ezen változtatnia kell egy új védjegyek.*¹⁴

A fényképek valószínűleg beállítások voltak, a tanúvallomások azonban hitelesek. Német kőfaragók a *Misereorral* és egy indiai, nem kormányzati szervezettel összefogva szálltak síkra olyan áruvédjegyért, amely megbélyegzi a gyermekeket kizsákmányoló cégeket. Szükségünk van sok hasonló akcióra nemzetközi – egyházi, diakóniai, civil társadalmi, gazdasági, és tájékoztatási – összefogással, hogy első lépésként példamutatóan, a továbbiakban pedig huzamosan és széleskörűen léphessünk fel az ökonómiai

¹⁴ Mende, C.: *Schrot & Korn*. März 2007, 77–79.

globalizáció rabszolgotartási, gyermekmunkáltatási, valamint környezetkárosító brutálitásával szemben.¹⁵ Igen komoly segítségre várunk a jogrendszer, a képzés és a politika részéről ahhoz, hogy meggátolhassuk a “We want more for less” maxima eszeveszett konzummerizmusának kiélését, mivel ez egyszerűen átgázol az emberi életeken, a környezet pusztításának gondjához pedig szenvtelenül és pimaszul viszonyul. Az olyan jelképekben gazdag tárgyak, mint amilyen a karácsonyi jászolbölcső, illetve a sírkő, egyházi kapcsolódásaink miatt bizonyára alkalmas kiindulópontok lehetnek számunkra a példaértékű ellenállásra. De mit tehetünk annak érdekében, hogy ne rekedjünk meg egyszerű gesztusoknál, vagy pedig az apró „prófétai jelzések”-nél?

IV. Milyen értékrendszerek uralják a globalizációs folyamatot?

Az igazság és a szegények védelme, az igazságosság és az irgalmasság, a jogosság és a könyörület olyan értékkapcsolatok, amelyek meghatározóan formálták mind a zsidó-keresztény, mind az iszlám hagyományt. A vallásos keretek között folyó oktatás nagy figyelmet fordít ezekre az értékkapcsolatokra, amelyeket a bibliai hagyományok sok változatban írnak át. A Bibliában ezek az értékkapcsolatok Isten és az igazság megismerésével kapcsolódnak össze, ezért kultúránkban egy olyan értékkapcsolattal kerülnek szembe, amelyről sem a piac, sem a média, sem pedig a teljesítménysport nem mondhat le. A Rudolf Weth 60. születésnapjára kiadott *Brennpunkt Diakonie* emlékkönyv lapjain¹⁶ Huber püspök és az EKD egyházi-hivatali elnöke, Hermann Barth „olimpiai ethosz”-nak, illetve nitzschei ethosznak nevezte ezt az ethoszt, és óva intettek „az erős és teljesítőképes emberek” bálványozásától. Könnyelműség lenne azonban a kétféle irányzat közötti kultúrharc hírét kelteni. Az igazságosság, a részesedés és a gyengék védelmének ethoszát a gazdasági és tudományos verseny, valamint a fejlődésért való fáradozás körülményei között is művelni kell. A vallásos nevelés rendjén nem lehet elég korán elkezdni a vallásos ethosz begyakorlását és megélését a legelembb embertársi kapcsolatok szintjén.

A vallásos nevelésnek vissza kell utasítania azt a nézetet, amely szerint az egyre jobban rohanó világban minden csődbe megy, ami családi és baráti körben gyakorolható. Jézus élete annak idején a római világhatalom nyomása alatt zajlott. Üzenete onnan indult el, ahol egy világhatalom politikája a hagyománytiszteletet és korának vallásos intézményeit gyúrta maga alá. A bibliai kánon egy-egy világhatalom (egyiptomi, asszíriai, babiloni, perzsa, görög) gigantikus nyomása alatt termelődött ki, és pedig egy láthatóan fejlettebb értékrendszer birtokában! Semmiképpen sem helytálló az az állítás, hogy a valóságokat általában, a kereszténységet pedig különösképpen csak a modern imperialista és gyarmatosító nemzeti állam vagy pedig a későmodern gazdasági globalizáció állítja addig még nem ismert kihívások elé. A vallásos nevelés méltó feladata volt egykor, de ez maradt a jelenben és a jövőben is, hogy találja meg az emberi együttélés új jogi, nevelési, politikai és erkölcsi formáit, és pedig szorongató külső körülmények között, a kistérségi ethoszban, valamint a nagy, kulturális és interkulturális összefüggésekben.

Az általánosítás magas szintjén világos az az üzenet, amelyet a keresztény teológiának hordoznia kell. A globalizáció a szegénység, az elnyomás és kizsákmányolás új

¹⁵ Vö. *Der Spiegel* 2007/23, 74–80.: a nemzetközi médiák, valamint a politikai/civil társadalmi szervezetek együttműködése az etiópiai Starbucks-botrányban.

¹⁶ Kiadja Welker, M. Neukirchener Verlag: Neukirchen-Vluyn, 2009; ld. Huber, W. írását a 39 skk. oldalakon és H. Barth írását a 65 skk. oldalakon.

megnyilvánulásait és megtapasztalásait eredményezte, és nem csupán elszigetelt esetekben, hanem éppenséggel szervezett, rendszerezett formákban. Ezek azonban nem egyeztethetők össze a zsidóság, a keresztyénség és az iszlám vallás alapvető meggyőződésével és a hozzá kötődő ethosszal. A szegénynek és kizsákmányoltnak maga Isten fogja pártját, amint azt az ószövetségi törvénygyűjtemény, az ószövetségi próféták és a Korán is sokféleképpen hirdeti. Isten azonban nem mágikusan és csodaszámba menő módon teszi ezt, hanem emberek által, akiket megnyer az igazságosság, irgalmasság, megbocsátás és szeretet cselekvésére, és így az emberi rövidlátást és szűkkeblűséget széleskörű cselekmény–következmény-összefüggéssel szembeállítja. Jézus Krisztus határozottan és példamutatóan gyakorolta a gyengék és szegények javát szolgáló pártfogást, és ezt tette az ethosz mértékévé, hogy mi is ezt követhessük. Már a Tóra áthagyományozása sem pusztán morális felhívásokat rögzít, hanem olyan összetett formai összefüggéseket, amelyek meghatározó módon törtek utat a nyugati politikai kultúrában, jogkultúrában és oktatásban.

Az ótestamentumi törvény azon rendelkezései, amelyek az azonos rangú emberek konfliktushelyzeteinek jogi rendezését szabályozzák, illetve a könyörületre vonatkoznak, a rabszolgákat, az özvegyeket és az árvákat, a jövevényeket és a szegényeket védik, bonyolult formai összefüggésben állnak. A jog és könyörület formai kapcsolatának ott lesz bámulatos kihatása, ahol a jog tényleg igazságos fejlődését az szabályozza, hogy az menyire kompatibilis a könyörületességgel. Minden jogfejlődést, amely a nagy „igazságosság” névre tart igényt, a társadalom peremén élők iránti érzékenység, a határhelyzetek iránti fogékonyság, a szegényekkel és a kirekesztettek iránti figyelmesség jellemez. Megfordítva: a könyörületnek kompatibilisnak kell lennie a joggal. Ez elmaradhatatlan, amennyiben a könyörületet nemcsak az egyéni erkölcsi érzés és az általános társasági morális hangulat alapozza meg, hanem az emberi élet irányultsága, amely tulajdonképpen az Isten által elvárt alapállás. A könyörületességnek begyakorlhatóvá, elvárhatóvá kell lennie. Ez által lesz hasonló struktúrájú a joggal. Így nyílik út a szociális törvények meghozásához, illetve annak, hogy a gyengék védelme beágyazódik a politikába és a jogosságba. Végül a jog és a könyörület összefüggésben áll a kultusszal, a szabályozott istentisztelettel, és így mindkettő újra és újra a vallás próbapadjára kerül.¹⁷ Amiképpen a jogot és könyörületet mellőző vallásosság nem felelhet meg Isten akaratának, hanem vallásos képmutatáshoz vezet, ugyanúgy nem felel meg Isten akaratának az olyan jog- és könyörületethosz, amely nem igazodik újra és újra az Isten akaratával megegyező igazságossághoz és irgalmassághoz, és nem törekszik a maga szociális teljesítőképességének és az Isten iránt tanúsítandó hűségének megújítására. A könyörület azonban nem csupán a joghoz kapcsolódik, hanem a szeretethez is. Az Ószövetségben és az Újszövetségben kulcsfontosságú kijelentések hangsúlyozzák, hogy a „szeretet a törvény betöltése”, és hogy a szeretet tökélyre vezető módon foglalja magában a jogosság és a könyörületesség indíttatásait. E kijelentések nem egyszerűen az éroszt és az agapét tartják szem előtt, és nem is azokra a mozzanatokra tekint, amelyek kiegyenlítik az önző és az önzetlen szeretetformák közötti különbségeket, hanem – amint azt különösképpen Jánostól lehet megtanulni (vö. Jn 14 és 17) – a kétoldalú megbecsülés Isten, az Atya és a Fiú között. A szeretet és a kölcsönös megbecsülés, amely megnyitja és kifele irányítja a szeretetet, ez az a

¹⁷ Vö. Welker, M.: *Moral, Recht und Ethos in evangelisch-theologischer Sicht*. In: Härle, W. – Preul, R. (Hg.): *Marburger Jahrbuch Theologie* XIII, Marburg 2002, 67–81.; uók: *Erbarmen und soziale Identität. Zur Neuformulierung der Lehre von Gesetz und Evangelium*. II. Evangelische Kommentare 19, 1986, 39. skk.

kezdőpont, amely meghatározza a cselekvés irányát.¹⁸ Az a könyörület, amely nem tudja megbecsülni azt, aki elfogadja a könyörületet, nem felel meg Isten szándékának, és terapeutikus leereszkedéssé válik.

A teológiának nem csupán a „törvény” belső ésszerűségeit szükséges kutatnia – annak magas kulturális, jogi, politikai és vallásos meghatározó ereje miatt –, hanem fel is kell fednie annak eredményeit. Ugyanis a legszélesebb körben szükséges megtanulnunk azt, hogy a jó és nagyszerűen differenciált törvény is a bűn hatalma alá kerülhet, és hogy a jogot intézményesen is el lehet fordítani, meg lehet rontani, a könyörület gyakorlását pedig meg lehet kerülni, ki lehet játszani, s még a kultusszal is vissza lehet élni, és pedig kölcsönös alakoskodással és negatív fokozással. Annak alapján, hogy fennáll az önámításnak ez a veszélye, amikor a „hatalmasságok és erők” valóságával szembesülünk, nem a világ kettészakíttottságára és démonizálására kell hivatkoznunk Isten országa, Jézus Krisztus és a Szentlélek nevében. Nem helyes egyszerűen csak vádolnunk a „világ hatalmát”, illetve azokat az erőket, amelyek ideig-óráig hangadóknak tűnnek, meghatározzák életünket és a szenvedés, illetve az elnyomás megannyi formáját nemzik. A „hatalmasságok”-kal és „erők”-kel való hatásos leszámolás nem merülhet ki abban a próbálkozásban, hogy saját hagyományainkat, a még mindig elég izmos intézményeinket vagy a korábban bevált megoldásokat sorakoztatjuk fel e hatalmakkal szemben.

A bibliai hagyományok azt is feltárják előttünk, hogy a világ hatalma – a mi esetünkben a piac, a médiák és a globalizáció az ezeket magába felvevő vallási, politikai és más hagyománnyal – miként válik viszonylagossá, és miként kerül egy nagyobb összefüggésbe. Mi úgy tekintünk rájuk, mint amelyek alá vannak vetve Isten országa ítélő és átalakító erejének, a Lélek hatalmának és a Krisztus testének. Itt a „törvény és evangélium” közötti fontos megkülönböztetés, illetve kapcsolat nem úgy jelentkezik, mint amelyek két elvre, illetve a követelés és adományozás formájára, indikativuszra és imperativuszra egyszerűsödnek. Isten a Lélek erejével, adományainak nagy gazdagságával, Krisztus teste és annak sok tagja által, az Isten országa eljövételében, a szeretet és a megbocsátás számtalan, gyakran feltűnésmentes teremtségi eseményében kormányozza ezt a világot és fogadja tanúságtevőit a maga szolgálatába.¹⁹

Isten eme felsőrendű erőtere nem fikció, illúzió vagy vágyalom és álomkép, hanem olyan tér és erő, amelyben és amelyből ténylegesen lehet élni. Ennek a hatalomnak és erőnek megtapasztalását azonban könnyen meggátolja az olyan gondolkodásforma, amely visszahajt a dualizmusba, az egyszerű szembeállításokba, a fekete-fehér színekben való látásmódra. Ezen a helyen korrigálnunk szükséges a pénzhez és a pénzmetafórához kapcsolódó mai szemléletet, hogy tisztán lássunk, és kiküszöböljünk egy olyan nagyhatású, sok követőre talált és félrevezető tévedést, amelyet nagyjából a reformáció, különösen pedig Luther hozott a tudatunkba. A globalizációtól való duális huzakodásról van szó, amely az úgynevezett „monetarizmus”-sal való birkózásban nyilvánul meg, és pedig az „Isten vagy mammon” képlet jegyében.

Luther a korai kapitalizmus ama próbálkozásaival szemben elevenítette fel erőteljesen az „Isten vagy mammon!” kettősét, hogy monetarizálja a bűnbocsánattal való kereskedést. Miért ne nyúlnánk mi is vissza – a piac és a tőke egyre inkább brutálisan demonstrált hatalmával, az újabb és újabb tömeges elbocsátások jónyi üzeneteivel és a

¹⁸ Liebe címszó, in: Honecker, M. et al. (hg.): *Evang. Soziallexikon*. Stuttgart – Berlin – Köln 2001, 959–963.

¹⁹ Welker, M. – Wolter, M.: Die Unscheinbarkeit des Reiches Gottes. In: Härle, W. – Preul, R. (hg.): *Das Reich Gottes*. Marburger Jahrbuch Theologie XI, Marburg 1999, 103–116.

fokozódó share-holder-szemlélettel szemben – Mt 6,24, illetve Lk 16,13 mély értelmű mondásához: *Nem szolgálhattok az Istennek és a mammonnak!* Miért ne tudnánk mi is megismételni ezt az intést és figyelmeztetést, nyilvánosan, a lehető leghangosabban és világosabban pl. ilyen című teológiai publikációkkal: *Isten vagy pénz,* illetve *Isten és pénz,* hogy a pénzről való széleskörű lemondást szorgalmazzuk.²⁰

A piac és a pénz leegyszerűsített démonizálása tévútra vezet. Ezt már maga Lukács is szívünkre helyezi, amikor az idézett mondás összefüggésében egyrészt arra szólít fel, hogy szerezzünk barátokat a „hamis mammon” segítségével, vagyis az adósság elengedésével, másrészt pedig a hamis mammonnal való igazságos élésre serkent: *Ha azért a hamis mammonon bívek nem voltatok, ki bízná reátok az igazit?* (Lk 16,11; vö. 16,9). Itt tehát bonyolult konstellációval van dolgunk, amely nem engedi meg, hogy valami alapdöntésre szorítkozzunk.

Az arám nyelv „mammon” szava a pénz és gazdagság megjelölésére szolgált Jézus korában: az, „amibe az ember bizalmát helyezi”.²¹ Amennyiben a mammont csaknem megszemélyesített hatalomként sorolják Isten elé, ebből istenítés vagy démonizálás fog születni. A zseniálisan sarkító Luther nagy hatással jelenítette meg ezt. Istennek és a pénznek szembeállítását valószínűleg az 1528. szeptember 14-én elmondott katekizáló prédikációjában tette első ízben. Ez a katekizáló prédikáció az I. parancsolatot magyarázta (WA 30, I,28):

„Kevés embert találsz, akinek istene ne a mammon lenne. Inkább bíznak a pénzben, mint Istenben.”²²

Nagy kátéjában pedig így magyarázza az I. parancsolatot:

„Némely ember azt hiszi, hogy van Istene és mindene bőven, ha van pénze és vagyona; olyan hetykén és biztosan hagyatkozik erre, és kérkedik vele, hogy fitytyet hány mindenkire. Lásd, ennek is van istene: Mammon a neve, vagyis a pénz és vagyon, amelynek egészen átadja a szívét. Ez a legnépszerűbb hamis isten a földön. Akinek pénze s javai vannak, az biztonságban érzi magát, vidám és nem fél, mintha a paradicsom kellős közepén élne. Akinek viszont nincsen, az kétségbeesik és elcsügged, mintha mit sem tudna Istenről. Mert kevés olyan ember akad, aki bizakodik, nem szomorkodik, és nem panaszkodik, ha nincs mammonja: természetünkhöz nőtt és tapad ez a sír.”²³

A pénz démonizálása átvonult a világi költészetbe is. Utalhatunk itt Schiller *A barátokhoz* című költeményének mondatára: „Und es herrscht der Erde Gott, das Geld”;²⁴ de gondolhatunk Goethe *Fausztjára* is, ahol Margit szájából hangzik el: „Nach Golde drängt,

²⁰ A következőkre ld. Welker, M. – Wolter, M. (hg.): *Gott und Geld*. JBTh 21, Neukirchen 2006; különösen az *Előszó* V–XII. oldalait.

²¹ Horst, van der P. W.: Mammon szócikk, In: *RGG*, 5. kötet. 4. kiad., 720–721.

²² Vö. Biehl, P.: Gott oder Geld. Eine theologische Skizze in praktischer Absicht. In: *JRP* 17, (145–174), 148.

²³ *BSK*, 561. Ld. még Marquardt, F. W.: Gott oder Mammon: Theologie und Ökonomie bei Martin Luther. In: uő et al. (hg.): *Eimwürfe* 1. München 1983, 176–216.; e meredek és kérdéses tézisekkel Luther mammon-kérdéssé tette az ökonómiát, Istent pedig a mammonnal való harcban állva képzelte el.

²⁴ Schiller, F.: An die Freunde. In: *Sämtliche Gedichte. Zweiter Teil, dtv Gesamtausgabe*. Bd. 2, München, 179 (szabad fordításban: s uralkodik e föld istene, a pénz).

Am Golde hängt doch alles. Ach wir Armen!“²⁵ vagy Bertold Brecht megfogalmazására: „Dem Geld erweisen die Menschen Ehren, das Geld wird über Gott gestellt.“²⁶ A vallásos és irodalmi ideologizáláshoz a tudományok művelői is szívesen kapcsolódnak.²⁷ Georg Simmel és mások ismételten struktúra-analógiát sejtettek a hitbéli kommunikáció és a pénzforgalom mögött, s ezt vélték felfedezni a közkeletű „Klage über das Geld als Gott unserer Zeit” mögött is.²⁸ Kenneth Burke állítása szerint a pénz „god-term”, vagyis isten-fogalommal válik a gazdasági rendszerben.²⁹ Niklas Luhmann nemcsak átvette ezt a szóhasználatot, hanem ezen túlmenően azt a véleményt képviselte, hogy a polgári társadalomban „Isten mindenhatóságát a pénz mindenhatósága” helyettesíti.³⁰ Ismételten felvette a provokatív kérdést, hogy vajon nem lehetne-e a „hitet mint pénzt” megszervezni?³¹ Falk Wagner müncheni rendszeres teológus drasztikusan felerősítette a pénz vallásos ideologizálását a *Geld oder Gott?* című könyvében, ahol kikiáltotta a pénz panteizmusát, illetve átvitte a pénzre Rudolf Bultmann megfogalmazását, amely szerint Isten lenne a „mindeneket meghatározó valóság”.³²

„Isten mindeneket meghatározó valóság.” Ha ez az állítás az elvont teizmus és panteista gondolkodás között ingázik, akkor teológiailag mindenképpen magyarázatra szorul. Ugyanis ha a pénzre alkalmazzuk, ez kétséges ideologizálást eredményez. Miért ne lehetne szuggesztíven „mindeneket meghatározó valóság”-ként felcímkézni azokat az életünkhöz szorosan kötődő dimenziókat is, mint amilyen az időjárás, az egészség vagy egyebek? A Wagneréhez hasonló gondolatok igen vázlatosan és torzított formában mutatják be a pénz hatalmát, s ennek olyan vallásos aurát kölcsönöznek, amelyet mi éppen elvitatni szeretnénk. Ebben a kontrasztban a Wagneréhez hasonló gondolatok szétzilálják az Istenről alkotott képzeteket és gondolatokat is, ugyanis azonos összehasonlítási szintre helyezik Istent és a pénzt. Ezzel pedig a deista és panteista képzetek kapuját tárják szélesre. Az efféle ideologizálásokat természetesen tudatosan is lehet művelni, és alkalmazni lehet őket a vallásos-morális mozgósítás céljából is. Ez pedig akár előmunkálat is lehet azoknak a valóban sürgető kérdéseknek áttekintéséhez, amelyek a jövőbeli szociáletikai és politikai feladatokhoz kapcsolódnak.

Ilyen jövőbeli feladatokhoz tartoznak azok a konkrét politikai és polgári-társadalmi, egyházi és diakóniai kezdeményezések is, amelyek a szegénység, főképpen az egyre elharapózó gyermekszegénység leküzdésére irányulnak Németországban. Ilyen jövőbeli feladat az Egyesült Nemzetek 2005-ös, millenniumi Szegénység-leküzdő

²⁵ Goethe, J. W. von: *Faust*. Erster Teil, Abend. Goethes Werke, Band III, Hamburger Ausgabe, 86. (Jékely Zoltán és Kálnoky László fordításában: „Aranyra les, aranyt keres mindenki! Jaj, mi szegények!”)

²⁶ Brecht, B.: Vom Geld. In: *Gesammelte Werke*. Bd. 8, Frankfurt a. M., 303 (Mindenképpen a pénz előtt hódol, Isten fölébe helyezi azt.).

²⁷ Ideologizálás előzetes, elfogadható, a tárgy szerint azonban egyoldalú és problematikus általánosítást értek, amely elemi érték-képzeteket fektet le és világnézeti érvényességre tart igényt.

²⁸ Simmel G.: Das Geld in der modernen Kultur. In: uő: *Schriften zur Soziologie*. Frankfurt a. M. 1983, (78–94) 90 (Siralnak a pénz, a mai idők istene miatt); vö. uő: *Philosophie des Geldes*. Berlin 1900.

²⁹ Burke, K.: *A Grammar of Motives*. 2. Aufl. New York 1962, 355.

³⁰ Luhmann, N.: Knappheit, Geld und bürgerliche Gesellschaft. In: *Jahrbuch für Sozialwissenschaft* 23, 1972, (186–210) 191.

³¹ Luhmann, Z. B. N.: *Funktion der Religion*. Frankfurt a. M. 1977, 141. és 315.

³² Wagner, F.: *Geld oder Gott? Zur Geldbestimmtheit der kulturellen und religiösen Lebenswelt*. Stuttgart 1985. Bultmann, R.: Welchen Sinn hat es, von Gott zu reden? In: uő: *Glauben und Verstehen II*. Tübingen 1933, (26–37) 26.

Fejlesztési nyilatkozatának,³³ illetve gyakorlatba ültetésének politikai és egyházi támogatása. Szintén jövőbeli feladatnak tekintjük az úgynevezett mustármag-mozgalmak támogatását, de a világot átfogó, időközben 200-ra szaporodott *Ökofond* alapítványt is, amelyek a tartós fejlődés kritériumához igazodnak, és oly módon mozdítják elő a „green investment”-t, hogy végül tudományos vállalkozási kiértékeléssel zárulnak le.³⁴

A pénzgazdaság vagy egyáltalán a piac ellen fordított „Isten vagy mammon!” képlet gazdaságellenes manicheizmust és gazdasági analfabetizmust szülhet. Ez arra sürgeti a gazdaságot, a jogot, a politikát, a nyilvános oktatást és az egyházi, valamint a polgári-társadalmi kezdeményezéseket, hogy kritikusan viszonyuljanak a módfelett spekulatív ügyletekhez, valamint ahhoz, hogy a gazdasági rendszer nagy tényezői abszolút módon kapcsolódjanak rá az úgynevezett „shareholder value”-ra.³⁵ Ugyanis ezek egyre inkább kicsúsznak a bank- és tőzsd felügyelőségek ellenőrzése alól. Súlyt kellene adni annak is – esetleg a vallásos-morális „Isten vagy mammon!” jelszóval is –, hogy a monetáris kompenzáció milyen mértékben helyettesítheti az idői kompenzációt. Céltudatosan fejlesztették ki az *Anti-Mammon-Programot*, hogy előmozdítsák a szükségét szenvedő emberek megsegítését: az együttműködést a harmadik világi üzletekben, az Uelzer-Appell javadalom-kezdeményezést, a Brot für die Welt, a Clean-Clothes akciót, a hajléktalanok reggeliztetését, a csereköröket, a pénz jelentőségéről rendezett megbeszélési csoportokat és szemináriumokat.³⁶

A bibliai felismerések Istenről és a pénzről, vallásról és piacról, a monetáris hatalom áldásos, illetve átkos felhasználásáról és az ezzel összefüggő jelenségek természetesen távolról sem illeszkednek bele az „Isten vagy mammon” képletbe. Több száz igehely beszél aranyról és ezüstről. Igaz ugyan, hogy sok igehely nem a pénzre és a hozzá kapcsolódó műveletekre vonatkozik. Pénzegységről és súlymértékekről (sekel, siklus, drahma, dénár stb.) 250 helyen olvashatunk. Ezen túlmenően 180-szor találkozunk a pénz kifejezéssel. Mintegy 200-szor van szó szegény emberről, illetve szegénységről, és szintén mintegy 200-szor gazdagokról, illetve gazdagságról. 150 igehelyen találkozunk vásárlással, illetve eladás kérdésével, 80 helyen adománnyal és adakozással, 60 helyen az örökséghez kötődő pénzzel; 40 hely szól a tizedről, szintén 40 a pénzbeli részesedésről és járandóságáról;

³³ Vö. Az EKD Tartós Fejlődés Kamarájának állásfoglalását: *EKD Texte 81*. Hannover 2005; valamint: *In die Entwicklung investieren. Ein praktischer Plan zur Erreichung der Millenniums-Entwicklungsziele. United Nations Development Programme*. New York 2005; a differenciált iránykereséshez ld. még: *Globalance. Christliche Perspektiven für eine menschengerechte Globalisierung*. Schweizerischer Evangelischer Kirchenbund, Bern 2005; *Aufruf zur Beteiligung an der Verwandlung der wirtschaftlichen Globalisierung*. Lutherischer Weltbund, Winnipeg 2003; *European Social Market Economy – an alternative model for globalisation?* CEC 2002. Vallási, erkölcsi tekintetben határozottabb felhívást találunk pl. ebben az írásban: „*Dient Gott, nicht dem Mammon*”. *Texte zum ökumenischen Prozess für Alternativen zur neo-liberalen Globalisierung*, epd 22, Frankfurt a. M. 2002. Ha azonban az ilyen írások csupán az „Aufruf zur Liebe und zum Handeln” (EVT 2005) összegeződnek, vagy arra szólítanak fel, hogy a piac hatalmával szemben az „élő sokszínűség” kell bevetnünk, akkor meg kell kérdeznünk: vajon nem koncepcióhiánnyal van dolgunk, amelyet aligha lehet leplezni, s amelyhez valami önhitt moralizálás társul.

³⁴ Németországban többek közt: Attac Deutschland; Christen für gerechte Wirtschaftsordnung; Initiative für eine gerechte Wirtschaftsordnung; Kairos Europa Deutschland Initiative Ordensleute für den Frieden.

³⁵ Az üzleti életből ismerős „shareholder value” (részvényesi érték) fogalma szerint minden cég tulajdonképpeni sikerességét az jelzi, hogy évente mennyi hasznot termel részvényesei számára. (A szerkesztő megjegyzése.)

³⁶ Vö. Már egy évtizeddel ezelőtt: *Auf dem Weg zu einem ökumenischen Anti-Mammon-Programm*. In: *Reformiert Kirchenzeitung* 11. 96, 479–480.; Minnaare, Gevard u.a., (hg.): *Das Anti-Mammon-Programm*. Wuppertal 1998.

30–30 hely szól a kifizetésről, valaminek a megfizetéséről, a javadalomról, a vámról és vámszedőről, illetve a vagonról. 20–20 helyen találkozunk monetáris viszonylatban a váltságdíj, ár, adó, kamat, adósság és birtok kifejezésekkel, ugyancsak mintegy 20–20 igehely szól az alamizsna és a nyereség, illetve a kölcsön és a szerződés összefüggésében. 10–10 helyen olvashatunk hitelezőkről, adósokról és uzsorásokról, illetve a fizetési munkáról, a megvesztegetésről és a haszonlesésről. Egyes textusok pedig tematizálják a kölcsönkérést, az örökösödést, az adófizetést és így tovább.

Ez csupán egy első, úgyszólván futólag elkészült, önmagában is problematikus áttekintés, mivel ezt a mintegy 2500 előfordulási helyet a héber és görög terminusok szerint is meg kellene vizsgálni. Továbbá: a különböző kanonikus kontextusokat történeti és szisztematikai oldalról is meg kellene világítani, és pedig tematikus és vallási, illetve etikai súlypontjuk szerint. Egyet azonban már első pillantásra látunk: a kanonikus hagyományokban a pénzhasználat tág világával szembesülhetünk, annak minden kockázatával, lehetőségével és gondjával. A kanonikus hagyomány tehát árnyaltan és sokoldalúan mutatja be, hogy pénzhasználatnak – tényleges és szimbolikus értelemben – milyen következményei vannak a vallásos életben és gondolkodásban.

Ezt a pénzhez kapcsolódó teológiai ismerethalmazt nem nyomhatja el a teológiai látásmódban és az egyházban jelentkező gazdaságellenes manicheizmus és gazdasági alfabetizmus. A globalizáció gazdasági vonatkozásaival foglalkozó tudományos-teológiai vizsgálatnak ezt mindenféleképpen szem előtt kell tartania. Amikor a civil társadalom konkrét kezdeményezései az Isten vagy Mammon jelszóval állítanak lármafákat, ez nem nem zárja ki a kritikus rokonszenvet. De ha a teológiai tudomány és az egyház, komoly és ténylegesen teológiai beállítottságú vitát kezdeményez a globalizációs folyamatok veszélyes és pusztító, gazdasági és szociális kihatásai és gondjai ellen, és ha méltányoljuk, sőt példaként emlegetjük a szociális piacgazdaság nyereségeit, a jólétet és a szabadságot, akkor túl kell lépni a gazdaságellenes manicheizmuson és a gazdasági alfabetizmuson. Tehát igen-igen sürgős feladatunk, hogy hozzáértő és árnyalt módon foglalkozzunk az „Isten és a pénz” kérdéssel, de nem úgy, hogy eközben a piaci racionalitáshoz alkalmazkodunk, hanem úgy, hogy ezeket pontosan megkülönböztetjük egymástól, és hogy ne essünk a pusztá dualizálás vagy pedig a démonizálás hibájába.

Mindennek polifon módon, a kötődések iránti fogékonyság jegyében, illetve a különféle kontextusok pontos figyelembevételével kell végbemennie, és számba kell vennie az igazságosság és az igazságtalanság terén szerzett tapasztalatokat is. Precíz, példaértékű programokra van szükségünk a kizsákmányolás felderítéséhez és a kizsákmányolás helyszíneinek feltérképezéséhez. Hatékony, feltáró újságírásra és eredményes elutasító magatartásra van szükségünk – a politika és a média eszközeivel: “We do NOT want more for less!”, ha ennek az ára, hogy az embereknek méltatlan munkakörülmények között kell dolgozniuk egyre többet és egyre kevesebb bérért. Az ilyen kontextusok beazonosításához, a céltudatos elutasító magatartás felpörgetéséhez idő kell és nagy körültekintés. A globalizációból következő gondok és károk ilyen differenciált és példaértékű feldolgozásához nincs alternatíva. A figyelmes és precíz feldolgozáshoz ökumenikus kapcsolatokra van szükségünk, de ugyanakkor szükségünk van a gazdasági, médiabeli, politikai, képzéspolitikai és nem utolsósorban a vallási-etikai irányultságú erők és a közöttük megvalósítható együttműködés összetett formáinak még pontosabb felmérésére, illetve még hatásosabb bevetésére.

Fordította Balogh Béla
Lektorálta Adorjáni Zoltán